

*Dr Branislav Ristivojević, docent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

O OPŠTIM OBLICIMA KRIVICE U RIMSKOM STATUTU

Sažetak: *Oblici krivice propisani Rimskim statutom se teško mogu jasno odrediti i smestiti u uobičajene kontinentalne krivičnopravne postavke o poretku oblika krivice. Ovo stoga što je Rimski statut, kao i celokupno međunarodno krivično pravo, rađen pod snažnim uticajem anglosaksonske porodice pravnih celina i njenih pravnih doktrina. Autor pokušava da uporedno-pravnom pretragom da odgovor na pitanje gde se mogu svrstati oblici krivice koje poznaje član 30. Statuta Međunarodnog suda pravde.*

Ključne reči: *Međunarodno krivično pravo, Rimski statut, oblici krivice, umišljaj, nehat, anglosaksonsko krivično pravo, kontinentalno krivično pravo*

UVOD

Značaj koji ima statut Međunarodnog krivičnog suda za međunarodno krivično pravo je izuzetan. On je prvi uspešan pokušaj u istoriji da se uvede jedan stalan svetski krivični sud sa jednakom nadležnošću za sve. On je dao neophodan podstrek da bi se međunarodno krivično pravo ustalilo i pretvorilo u novu celinu.¹ Daleko važnije od prethodnog jeste činjenica da Rimski statut jeste prvi akt u istoriji međunarodnog prava koji nije samo pobrojao međunarodna krivična dela, već je dao njihove odredbe.² Statuti međunarodnih krivičnih tribunala za bivšu Jugosla-viju i

¹ Philippe Sands, *From Nuremberg To The Hague: The Future Of International Criminal Justice*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, navedeno prema: Mark A. Drumbl, *Pluralizing International Criminal Justice*, Michigan Law Review, Vol 103, 2005, p. 1298.

² Ima mišljenja da su krivična dela u međunarodnom krivičnom pravu bila određena na zadovoljavajući način i pre Rimskog statuta i da je on u stvari bavio postojećim nor-

Ruandu, iako su jedni od retkih akata u međunarodnom krivičnom pravu koji su doživeli da budu primenjeni, nemaju odredbe krivičnih dela za koje sude. Na polju opšteg dela krivičnog prava niti jedan akt međunarodnog prava, do Rimskog statuta, nije ni pobrojao oblike učestvovanja u ostvarenju krivičnog dela, osnove isključenja protivpravnosti, ili oblike krivice.³ Instituti opšteg dela krivičnog prava, bez kojih bi svaki unutrašnji pravni poredak smatrao nezamislivim primenu krivičnog prava, u potpunosti su nedostajali, a samim tim nedostajao je i njihov sadržaj. „Rimski statut“ je prvi uspešan pokušaj da se napravi zaokružena celina odredbi, i materijalnog prava i postupka, sa ciljem da se gone crimina iuris gentium.⁴

To su razlozi zbog kojih „Rimski statut“ predstavlja prekretnicu u razvoju ove grane prava.⁵ Ne treba sumnjati da će se razvoj međunarodnog krivičnog prava, u suštini, svoditi na primenu prava pred Međunarodnim krivičnim sudom. Oni instituti međunarodnog krivičnog prava koji nisu našli mesto u Rimskom statutu i ona krivična dela koja su ostala van njegovog domašaja vremenom biti sklonjena i pasti u zaborav.⁶

Međunarodno krivično pravo nastaje u međureagovanju pravnih normi dve najveće porodice pravnih sistema na svetu, anglosaksonske i

mama: M Cherif Bassiouni, *Policy Perspective Favoring the Establishment of The International Criminal Court*, Journal of International Affairs, Vol 52, 1999, p. 801.

³ Opšta načela Rimskog statuta pokazuju da je potreban dalji rad da bi se razvio dovoljno jasan i razložen sistem međusobno razdvojenih pravila međunarodnog krivičnog prava: Kai Ambos, *General Principles of Criminal Law in the Rome Statute*, Criminal Law Forum, 1999; Vol. 10, p. 32.

⁴ Ida Caracciolo, *Applicable Law*, objavljeno u: William A. Schabas and Flavia Lantani, *Essays on The Rome Statute of The International Criminal Court*, Il Sirente, Ripa Fagnano Alto, 2000, p. 211; Cassese smatra da je Statut značajan doprinos razvoju materijalnog, ali još više prava međunarodnog krivičnog postupka: Antonio Cassese, *The Statute Of International Criminal Court: Some Preliminary Reflections*, European Journal of International Law, Vol. 10, 1999, p. 146; Bivši tužilac tribunala u Hagu smatra da je Rimski statut vremenska oznaka u međunarodnog krivičnom pravu. Vreme će se u ovoj grani prava računati do Rimskog statuta i od njega: Richard J. Goldston, *Prosecuting Rape as a War Crime*, Case Western Reserve Journal of International Law, Vol 34, 2002, p. 285; Corel smatra da Statut sadrži zaokružen međunarodni krivični zakonik: Hans Corel, *International Criminal Law - How Long Will Some Miss The Missing Link?*, Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 37, 2005, p. 16.

⁵ Schabas kaže da su opšta načela krivičnog prava iz glave 3. Statuta zadivljujuće istraživanje u uporednom krivičnom pravu common law-a, romansko-germanske pravne celine, šerijatskog prava i drugih režima kaznenog pravosuđa: William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 90.

⁶ Lyal S. Sunga, *The Crimes within the Jurisdiction of the International Criminal Court (Part II, Articles 5–10)*, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, Vol. 6, 1998, p. 83.

kontinentalne uz nadmoćni uticaj prve. Stoga nije neobično da je norma člana 30. statuta Međunarodnog krivičnog suda, koja predviđa dva oblika krivice, data na taj način da nije u potpunosti jasno koji su to oblici krivice u pitanju. Njihovo svodenje na pojmove jedne ili druge porodice pravnih sistema, na prvi pogled, ne daje jasan odgovor koji su to oblici krivice.

Istraživanje koje će pokušati da pruži odgovor koji su oblici krivice u pitanju, sa osvrtom na pojmove kontinentalne porodice pravnih sistema, svakako ima svrhu.

Istraživanje će zanemariti sve ostale oblike krivice koje pominje Rimski statut jer oni nemaju opšti značaj, sa izuzetkom nehata predviđenog u odredbi člana 28. koja uređuje komandnu odgovornost. Odredba člana 28. jeste opšta odredba i važi za sva krivična dela, međutim Statut ne poznaje načelnu odredbu o nehata. To onemogućava da se nehat iz člana 28. celovito i zaokruženo razmotri, već samo delimično.

OSNOVNI PROBLEMI

Za početak istraživanja dva oblika krivice koje predviđa člana 30. će dobiti nazive bliske kontinentalnom pravu, direktni i eventualni umišljaj:

„Član 30. Krivica. **1.** Ukoliko nije drugačije određeno, biće krivično odgovoran i podložan kazni za krivična dela u nadležnosti Suda samo ko je elemente bića krivičnog dela izvršio sa direktnim ili eventualnim umišljajem. **2.** U svrhu ovog člana, postupa sa direktnim umišljajem ko: a) U vezi sa radnjom krivičnog dela hoće da preduzme radnju; b) U vezi sa posledicom krivičnog dela, hoće da prouzrokuje posledicu ili je svestan da će se posledica pojaviti po redovnom toku stvari. **3.** U svrhu ovog člana, eventualni umišljaj jeste svest da elementi bića dela postoje i da će se posledica pojaviti po redovnom toku stvari. Izrazi „zna“ i „znajući“ imaju isto značenje kao i izraz „eventualni umišljaj“.⁷

⁷ Article 30. **Mental element 1.** Unless otherwise provided, a person shall be criminally responsible and liable for punishment for a crime within the jurisdiction of the Court only if the material elements are committed with intent and knowledge. **2.** For the purposes of this article, a person has intent where: (a) In relation to conduct, that person means to engage in the conduct; (b) In relation to a consequence, that person means to cause that consequence or is aware that it will occur in the ordinary course of events. **3.** For the purposes of this article, "knowledge" means awareness that a circumstance exists or a consequence will occur in the ordinary course of events. "Know" and "knowingly" shall be construed accordingly.

Nezaokružen popis oblika krivice u članu 30.

Član 30. ne zaokružuje sve oblike krivice koje su mogući po Statutu. O tome govori sam početak odredbe koji kaže „Ukoliko nije drugačije određeno...“. Statut ima dosta odredbi koje sadrže različite subjektivne elemente.

Genocid sadrži kao opšti element genocidnu nameru. Jedan od oblika genocida, stavljanje skupine u životne uslove sračunate da dovedu do uništenja, vrši se svrhovito ili namerno (deliberately). Zajednički zločinački poduhvat iz člana 25. se vrši sa „namerom da se osnaži zabranjena delatnost ili zabranjena svrha skupine“ (with the aim of furthering the criminal activity or criminal purpose of the group). Dobrovoljni odustanak se vrši „voljno“ (voluntarily). Ratni zločini su puni ovakvih primera. Namerno ubistvo (wilfull killing), namerno prouzorkovanje teških telesnih povreda (wilfull causing... ..serious injury... ..to body and health), verolomno ubijanje i ranjavanje (killing and wounding treacherously). Vojni nadređeni kod komandne odgovornosti odgovara i kada je trebalo da zna (should have known), a civilni i kada je svesno zanemario obaveštenja (consciously disregarded information). *Actiones libere in causa* je propisana u članu 31. i postoji kada je neko znao ili zanemario rizik da će se kao posledica trovanja upustiti u radnje koje čine dela u nadležnosti Suda (...knew or disregarded risk, that, as a result of intoxication, he or she was likeky to engage in conduct constituting a crime within the jurisdiction of the Court). Oni subjektivni elementi koji opisuju umišljaj su suvišni u prisustvu opšte odredbe člana 30. Ovo stoga, što tim subjektivnim elementima „nije drugačije određeno“ od umišljaja koji već uređuje član 30.⁸

Kada bi Statut poznavao, u potpunosti, podelu na opšti i posebni deo, videlo bi se da se različiti subjektivni elementi pojavljuju, kako kod instituta opšteg dela, tako i u posebnom delu, kod krivičnih dela u nadležnosti Suda.⁹ Pojmovi kojim se opisuju ti subjektivni elementi su različiti. Ovakvo bogatstvo rečnika koji opisuje subjektivne elemente krivičnih dela i drugih instituta je klasična odlika anglosaksonskog krivičnog prava.¹⁰ U kontinentalnoj pravnoj celini se koriste samo dva oblika krivice, umišljaj i nehat.

⁸ Donald K. Piragoff, *General Principles of Criminal Law, Mental element*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 531.

⁹ Clark smatra da Statut poznaje podelu na opšti i posebni deo, ali ne određuje koji su to delovi: Roger S. Clark, *The Mental Element in International Criminal Law: The Rome Statute of the International Criminal Court and The Elements of Offences*, Criminal Law Forum, Vol 12, 2001, p. 314.

¹⁰ Sudija Jackson u odluci Moriset protiv Sjedinjenih država je kritikovao rad sudova u Sjedinjenim državama koji su u želji da naglase da čovek može biti kažnjen samo ako je

Različito važenje oblika krivice prema različitim elementima bića krivičnog dela

Odredba kaže da će biti krivično odgovoran i podložan kazni za krivična dela u nadležnosti Suda samo „ko je elemente bića krivičnog dela izvršio sa direktnim ili eventualnim umišljajem“. U prosečnom kontinentalnom krivičnom zakonu reklo bi se da je podložan kazni ko „delo“ učini za umišljajem ili iz nehata. U ovoj odredbi je preovladao anglosaksonski uticaj u određivanju pojmova. Na kontinentu, po pravilu, celokupno krivično delo se ostvaruje sa umišljajem odnosno nehatom. Neće se praviti razlika između pojedinih elemenata bića krivičnog dela i oblika krivice sa kojim se ostvaruje svaki od tih elemenata, kako je to učinjeno u članu 30. Statuta. Kod Anglosaksonaca ovako nešto je uobičajeno i nije ništa neobično. Posledica je neuređenog stanja u njihovom krivičnom pravu i množine pojmova koji su se koristili za opisivanje subjektivnih elemenata bića krivičnog dela. Klasičan primer je američki „Uzorni krivični zakonik“, koji je po svemu sudeći bio uzor tvorcima Statuta, čije određenje umišljaja i nehata pravi razliku između tri vrste elemenata bića krivičnog dela: radnje, okolnosti i posledice.¹¹ Subjektivni odnos čoveka sa svakim od ovih elemenata bića krivičnog dela u Uzornom krivičnom zakoniku dat je različito.¹²

Odredba ne sprovodi dosledno podelu elemenata bića krivičnog dela. Kod direktnog umišljaja određuje se subjektivni odnos sa radnjom (conduct) i posledicom (consequence). Kod eventualnog umišljaja određuje se odnos sa okolnostima (circumstance) i sa posledicom (consequen-

kriv stvorili mnoštvo zbunjujućih pojmova da opišu subjektivni element krivičnog dela: “The unanimity with which they have adhered to the central thought that wrongdoing must be conscious to be criminal is emphasized by the variety, disparity and confusion of their definitions of the requisite but elusive mental element. However, courts of various jurisdictions, and for the purposes of different offenses, have devised working formulae, if not scientific ones, for the instruction of juries around such terms as 'felonious intent,' 'criminal intent,' 'malice aforethought,' 'guilty knowledge,' 'fraudulent intent,' 'wilfulness,' 'scienter,' to denote guilty knowledge, or 'mens rea,' to signify an evil purpose or mental culpability. By use or combination of these various tokens, they have sought to protect those who were not blameworthy in mind from conviction of infamous common-law crimes.”: *Morrisette v. United States*, Supreme Court of the United States, 342 US 246 (1952)

¹¹ Wexler stoji na stanovištu da je odredba člana 30. data po ugledu na američki Uzorni krivični zakonik: Leila Sadat Wexler, *A First Look at the 1998 Rome Statute for a Permanent International Criminal Court: Jurisdiction, Definition of Crimes, Structure and Referrals to the Court*, objavljeno u : M. Cherif Bassiouni, *International Criminal Law*, Ardsley, New York, Transnationals Publishers, Vol. 3, 1999, p. 665, podnožna napomena 73.

¹² Model Penal Code, (MPC 2.02), navedeno prema: Harwey Wallace, Clifford Robertson, *Principles of Criminal Law*, Boston, Allyn & Bacon, 2001, p. 47.

ce). Nema nikakvog objašnjenja koji je subjektivni odnos ka „radnji“ kod eventualnog umišljaja i koji je subjektivan odnos ka „okolnostima“ kod direktnog umišljaja.¹³ Ovu nedoumicu uređuje opštom odredbom akt: „Elementi bića krivičnih dela“ u uvodu.¹⁴

Pojam „izvršio“ treba tumačiti u klasičnom smislu, kao ostvarenje elemenata bića krivičnog dela. Postoje mišljenja da ovaj pojam treba shvatiti kao „učinio“, odnosno da se on odnosi ne samo na izvršenje krivičnog dela, već i na sve ostale oblike i načine ostvarivanja dela u Statutu.¹⁵ Ovakva mišljenja su pogrešna, jezičko tumačenje člana 30. je sasvim jasno. Poreklo ovakvih mišljenja treba tražiti u nedovoljnoj uredenosti Statuta u pogledu ustrojstva.¹⁶

DIREKTNI UMIŠLJAJ

Drugi paragraf člana 30. određuje direktni umišljaj i počinje rečima „U svrhu ovog člana lice postupa sa direktnim umišljajem...“ što ostavlja mogućnost da se drugim odredbama Statuta daju druga značenja pojmu direktnog umišljaja. Isti je slučaj sa trećim paragrafom člana 30. koji daje odredbu eventualnog umišljaja. I ona važi samo u svrhu člana 30. Zanimljivo je da nigde u Statutu tako nešto nije učinjeno. Pitanje je zašto postoji ovakvo određenje, ako ga Statut nije iskoristio? Pretpostavka je da je to zbog „Elementa bića krivičnih dela“. Postoji mogućnost da taj element bića dela bude subjektivan. Ograničavajući određenje umišljaja iz člana 30. samo u svrhu tog člana, ostavljena je mogućnost da neki novi subjektivni element bude propisan, ili da bude propisan subjektivni ele-

¹³ „Krivična dela se propisuju na taj način da se svakom elementu dela mora izričito odrediti mens rea [oblik krivice]. Ukoliko se ne odredi oblik krivice za neki element, onda jedini mogući zaključak jeste da se za taj elemenat ne traži oblik krivice.“: Stephen Eriksson, *Treatment Under International Humanitarian Law: Criminal Accountability, State Responsibility, And Cultural Considerations*, Air Force Law Review, Vol. 55, 2004, p. 281.

¹⁴ *Elements of Crimes*, General Introduction, „Where no reference... ..to a mental element for any particular conduct, consequence or circumstance... .. relevant mental element, i.e., intent, knowledge or both set in article 30. applies.“: http://www.un.org/law/icc/asp/1stsession/report//english/part_ii_b_e.pdf, 6. februar 2006. godine.

¹⁵ Donald K. Piragoff, *General Principles of Criminal Law, Mental element*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 528.

¹⁶ Ovaj zaključak, naročito, važi za oblike i načine ostvarenja krivičnog dela. U članu 25. samo su nabrojani oblici i načini ostvarenja krivičnog dela bez određena njihovog međusobnog odnosa ili stvaranja ustrojstva među njima i stvaranja njihovog odnosa sa krivičnim delima predviđenim u Statutu.

ment sa istim imenom, ali sa različitim sadržajem putem „Elementa bića krivičnog dela“.

Izraz „radnja“ treba tumačiti u smislu činjenja i nečinjenja. Nema razloga da se tumači drugačije.¹⁷

Jezički sklop koji koristi engleski izvornik jasno upućuje na američko poreklo odredbe. Sklop „...hoće da preduzme radnju...“ koji u izvorniku glasi „...means to engage in conduct...“ prepisan je iz američkog „Uzornog krivičnog zakonika“, gde odgovarajuće određenje glasi „...njegov je svesni cilj da preduzme radnju...“ što u izvorniku glasi „...it is his conscious object to engage in conduct...“.¹⁸

Odredba opisuje i direktan umišljaj kada među elementima bića dela postoji i posledica. Ovo čini uz pomoć kako volje tako i svesti. Izvršilac „...hoće da prouzrokuje posledicu...“ ili je „...svestan da će se posledica pojaviti po redovnom toku stvari...“. Mogućnosti su ravnopravne jer ih vezuje veznik „ili“. Zanimljivo je da član 30. po pravilu koristi volju da odredi direktni umišljaj, a zatim u pogledu samo jednog od mogućih elemenata bića krivičnog dela, posledice, upotrebljava svest. U pitanju je slučaj kada iz određene radnje skoro sigurno sledi određena posledica. Na kontinentu bi to nazvali svešću o izvesnosti nastupanja posledice i svrstali bi ovakvu svest uvek u direktni umišljaj.¹⁹ Kada je izvršiočeva svest takva da je siguran da će se posledica pojaviti kao ishod njegove radnje, smatra se da postoji direktan umišljaj, jer nije moguće biti u nešto siguran, a ne hteti to isto.²⁰ U tom slučaju nema potrebe za delom odredbe koji govori o „svesti da će se posledica pojaviti po redovnom toku stvari“. Rečeno stanje svesti je pokriveno htenjem posledice.

Već je istaknuto da odredba, po anglosaksonskom običaju, pravi razliku između više elemenata bića dela i da su subjektivni odnosi ka ovim različitim elementima različiti. Odredba, takođe, pravi razliku i koje subjektivne elemente (volja, svest) koristi sa kojim elementom bića krivičnog dela. Tako odredba za određenje direktnog umišljaja koristi samo volju kod radnje, a kod posledice koristi i volju i svest.

¹⁷ Piragoff misli da se izraz odnosi po pravilu na činjenje, a na nečinje samo izuzetno: Donald K. Piragoff, *General Principles of Criminal Law, Mental element*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 532.

¹⁸ Model Penal Code, (MPC 2.02), navedeno prema: Harwey Wallace, Clifford Robertson, *Principles of Criminal Law*, Boston, Allyn & Bacon, 2001, p. 47.

¹⁹ Piragoff pogrešno misli da je ovaj oblik svesti u kontinentanoj pravnoj celini odlika eventualnog umišljaja: Donald K. Piragoff, *General Principles of Criminal Law, Mental element*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 534.

²⁰ Miloš Radovanović, *Krivično pravo SFRJ*, Beograd, Savremena administracija, 1976, str. 189.

EVENTUALNI UMIŠLJAJ

U trećem paragrafu člana 30. data je odredba eventualnog umišljaja uz korišćene opisa već iskorišćenih za direktni umišljaj.²¹ Eventualni umišljaj je „...svest da okolnosti postoje ili [svest] da će posledica nastupiti po redovnom toku stvari.“ što u izvorniku glasi „...awareness that a circumstance exists or a consequence will occur in the ordinary course of events.“ Kao i u slučaju direktnog umišljaja iskorišćen je američki Model Penal Code, gde istoimeni oblik krivice (knowledge) razlaže svest u odnosu na okolnosti i u odnosu na posledicu. U odnosu na okolnosti odredba Uzornog krivičnog zakonika kaže da je izvršilac „...svestan... ..da takve okolnosti postoje...“ što u izvorniku glasi „aware... ..that such circumstances exist“. U odnosu na posledicu Uzorni krivični zakonik traži da je izvršilac „svestan da je praktično izvesno da će njegova radnja prouzrokovati posledicu“, što u izvorniku glasi „...aware that it is practically certain that his conduct will cause such a result“. Sličnost je očita na prvi pogled. Sasvim je jasno da značenje koje ima knowledge u „Uzornom krivičnom zakoniku“ jeste značenje koje treba pridati istoimenom obliku krivice iz člana 30. Rimskog statuta, a koji je za potrebe istraživanja nazvan eventualni umišljaj.

Značenje oblika krivice knowledge u Uzornom krivičnom zakoniku?²²

Ovaj zakonik je dao naglasak na svesti kao sastojku za određivanje oblika krivice koji Amerikanci zovu purpose, odnosno knowledge. Urednici zakonika, ne samo kod ovog oblika vinosti, nego i kod drugih, su kao glavni elemenat za njihovo određivanje upotrebili svest, za razliku od kontinentalnih shvatanja, gde je, pored svesti za određivanje oblika vinosti, jednako važna i volja.²³ Kod Amerikanaca postoji volja kao elemenat oblika krivice koji se zove purpose (intent), a koji bi kontinentalci nazvali direktan umišljaj, i više se ne pojavljuje.²⁴ Ovde je volja, čak, vrlo slična

²¹ Kai Ambos, *General Principles of Criminal Law in the Rome Statute*, Criminal Law Forum, 1999; Vol. 10, p. 22.

²² Odredba oblika krivice koji nosi naziv knowledge u Uzornom krivičnom zakoniku je, u stvari, indirektni umišljaj: Georg P. Fletcher, *Basic Concepts of Criminal Law*, Oxford, Oxford University Press, 1998, p. 122. Na kontinentu se pod indirektni umišljaj podvodi, na primer, slučaj nužne i uzgredne posledice. On se smatra direktnim umišljajem.

²³ Mihajlo M. Aćimović, *Subjektivni elemenat krivičnog dela u Američkom pravu*, Beograd, Savez Udruženja pravnika Jugoslavije, 1966, str. 63.

²⁴ Aćimović je oblike krivice Uzornog krivičnog zakonika preveo kao namera, znanje, bezobzirnost i nehat. U originalu oni se zovu purpose, knowledge, recklessness i

shvatanju namere kao subjektivnog elementa bića pojedinih krivičnih dela. Posledica ovoga je da su za anglosaksonske pravnike razlika između oblika vinosti veća nedoumica nego za kontinentalne pravnike, jer potonji imaju jedan sastojak više za određivanje oblika vinosti.

Odredba člana 30. Rimskog statuta, kao posledica oslanjanja na Uzorni krivični zakonik, koristi samo jedan subjektivni element da opiše subjektivni odnos ka posledici i okolnostima dela. U pitanju je svest. Volja se uopšte ne pominje. Stoga, ona pati od istog problema od kojeg pate i oblici krivice Uzornog krivičnog zakonika.

Preklapanje sadržaja dva oblika krivice

Zanimljivo je da se koristi isto određenje kako za direktni tako i za eventualni umišljaj. „Svest da će se posledica pojaviti po redovnom toku stvari“ je način na koji se već određuje direktni umišljaj. Mišljenja da je „svest da će se posledice pojaviti po redovnom toku stvari“, u stvari, svest o izvesnosti posledice, su tačna. Opisano određenje svesti jeste direktni umišljaj. Kako je moguće da se koristi ponovo, u neizmenjenom obliku za eventualni umišljaj? Nameće se pitanje kako se razlikuje eventualni umišljaj od direktnog? Jedini mogući odgovor na ovo pitanje je sledeći. Odredba eventualnog umišljaja se, delimično, sastoji od sadržaja direktnog umišljaja. Većina pisaca stoji na stanovištu da stav 3. člana 30. ne uspeva da da samostalan sadržaj eventualnom umišljaju i da je on, u suštini, direktni umišljaj.²⁵

Čini nam se da stavovi većine imaju potporu u samom jeziku odredbe. Već je izveden zaključak da se koriste opisi već iskorišćeni za direktni umišljaj. Ipak treba reći da postoje i razlozi protiv ovog stava.

negligence. Aćimovićev nije želeo da prevodi nazive za ove oblike krivice sa uobičajenim nazivima koje koristi srpski jezik: direktni umišljaj, eventualni umišljaj, svesni nehat i nesvesni nehat jer se oni ne poklapaju u sadržaju. Da bi se lakše pratilo izlaganje u ovom radu, Aćimovićeva namera je direktni umišljaj, a Aćimovićevo znanje je eventualni umišljaj.

²⁵ Ambos misli da odredba ne ostavlja prostor za eventualni umišljaj: Kai Ambos, *General Principles of Criminal Law in the Rome Statute*, Criminal Law Forum, 1999; Vol. 10, p. 20; Werle i Jessberger ističu kako nije sigurno da odredba stava 3. člana 30. odražava dolus eventualis. Statut ostavlja mogućnost za različita tumačenja: Gerhard Werle and Florian Jessberger, *International criminal justice is coming home: The new German Code of Crimes Against International Law*, Criminal Law Forum, Vol. 13, 2002, p. 203. Pisci takođe navode i opredeljenje drugih po ovom pitanju. Da je u pitanju direktni umišljaj misle Leila N. Sadat, William A. Schabas i Thomas Weigand. Piragoff misli da je u pitanju dolus eventualis; Degan zauzima stav da član 30 ne sadrži dolus eventualis: Vladimir-Djuro Degan, *On the Sources of International Criminal Law*, Chinese Journal of International Law, Vol. 4, 2005, p. 60.

Zašto bi se tvorci Statuta, uopšte, trudili da daju dva različita imena ovim subjektivnim sadržajima i da daju dve različite odredbe, ako nisu želeli da stvore dva različita oblika krivice? Namera tvoraca Statuta je nesumnjivo bila da stvore dva oblika krivice. Ukoliko je jedan od njih direktan umišljaj, drugi može da bude samo prvi, sledeći do njega, eventualni umišljaj. Treba naglasiti da nije cela odredba eventualnog umišljaja data sadržajem direktnog umišljaja. Prvi deo odredbe eventualnog umišljaja „...svest da okolnosti postoje...“ nije korišćen u odredbi direktnog umišljaja. Drugi deo jeste istovetan: „...svest... ..da će posledica nastupiti po redovnom toku stvari.“ i već je dat zaključak da on jeste direktan umišljaj. Šta može da bude prvi deo? On bi mogao da bude svaki oblik krivice koji ima svest o okolnostima dela, a to su kako, eventualni umišljaj, tako i svesni nehat. Sada nastupa već opisani problem koji vodi poreklo iz Uzornog krivičnog zakona. Odredba ne koristi volju, već samo svest, da opiše subjektivni odnos izvršioca ka delu. Kada bi u odredbi postojala volja, ona bi nam rekla da li je u pitanju eventualni umišljaj ili svesni nehat. Pitanje je da li se može učiniti nešto drugo da se odredba eventualnog umišljaja Rimskog statuta, bez ostatka svrsta u neki od oblika krivice?

Ako bi se krivična dela iz Rimskog statuta podelila na delatnosna i posledična, do neke mere bi bilo moguće dati odgovor. Rečeno je da Rimski statut pravi razliku između tri elementa bića krivičnog dela: radnja, okolnosti i posledica. Odredba eventualnog umišljaja govori o svesti ka „okolnostima“ i „posledici“, ali ne govori o svesti ka „radnji“. Ukoliko neko delo u Rimskom statutu jeste posledično krivično delo, onda je odgovor na pitanje jednostavan. Obzirom da član 30. govori o „svesti da će posledica nastupiti po redovnom toku stvari“ i da smo ovu svest svrstali u direktan umišljaj, jer je u pitanju svest o izvesnosti nastupanja posledice. Tada je odredba oblika krivice koji je na početku ovog dela rada nazvan eventualnim umišljajem, u stvari, direktan umišljaj. Nedoumica ostaje otvorena kada su u pitanju delatnosna krivična dela. Ova krivična dela se iscrpljuju u radnji. Pošto odredba eventualnog umišljaja ne govori o obliku svesti u odnosu na radnju, ne postoji nikakva smernica koja bi ukazala šta odredba stava 3. člana 30. znači u odnosu na delatnosna krivična dela. Ovo pitanje ostaje otvoreno. Treba naglasiti da nisu u pravu pisci koji misle da se odredba stava 3. člana 30. Rimskog statuta može svrstati, isključivo, u eventualni umišljaj (Piragoff) ili direktni umišljaj (Ambos, Weigand, Schabas, Degan, Sadat). U pravu su Werle i Jessberger koji ostavljaju mogućnost da se odredba može tumačiti na razne načine. U pravu je i Aćimović koji je u vezi sa odredbama oblika krivice u Uzornom krivičnom zakoniku, koji su bili uzor tvorcima Statu-

ta, napisao da je američkim pravnicima teže da daju puno značenje oblicima krivice nego kontinentalnim, jer potonji imaju jedan subjektivni element više (volju) za određivanje oblika krivice.

NEHAT U RIMSKOM STATUTU

Posebno je zanimljivo da se Statut bavio samo određenjem pojma umišljaja, a ne i nehata, iako je nehat prisutan u Statutu u komandnoj odgovornosti i *Actiones libere in causa*. Nehat nije nepoznat ni primeni međunarodnog krivičnog prava.²⁶

Kroz komandnu odgovornost nehat može da ima isti primenjeni značaj kao i umišljaj. Statut načelno polazi od pretpostavke da je umišljaj glavni i skoro jedini mogući oblik krivice sa kojim se mogu izvršiti dela u nadležnosti Suda, a zatim putem nekoliko izuzetaka širi domašaj krivice za ta dela i na nehat. U tom slučaju je i pojam nehata morao imati svoje određenje, poput umišljaja. Ovo je veliki propust tvoraca Statuta, obzirom na mogući opseg primene nehata. Zahvaljujući doktrini komandne odgovornosti domašaj nehata će biti daleko veći, nego što se čini kada se pretražuju oblici krivice propisani krivičnim delima koje predviđa Statut.²⁷

Niti jedno od sudskih veća Tribunala nije odgovorilo na jedno jednostavno pitanje. Kako se mogu najteži ratni zločini vojnika pripisati nehatnom propustu nadređenog da ih nadzire, kada je za izvršenje, npr. genocida, potreban ne samo umišljaj već i više od toga, genocidna namera? Na diplomatskoj konferenciji u Rimu na kojoj je utvrđivan tekst Statuta više poslanstava je ukazalo na logičku nemogućnost izvršenja genocida iz nehata.²⁸ Na kraju su svi učesnici diplomatske konferencije u Rimu postigli opštu saglasnost da su svesni i nesvesni nehat (recklessness i negligence) kao oblici krivice za najteže zločine u nadležnosti Suda ne-

²⁶ Odgovornost člana zajedničkog zločinačkog poduhvata za izvršeno krivično delo koje nije dogovoreno zajedničkim dogovorom, a neki od učesnika ga jeste izvršio, postoji ako je, prema okolnostima slučaja, bilo predvidljivo da takvo krivično delo može biti izvršeno, a učesnik u poduhvatu je voljno preuzeo taj rizik: Slučaj Tadić, Žalbeno veće, *Presuda*, para. 227-228.

²⁷ Otto Triffterer, *Mistake of fact or mistake of law*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 567.

²⁸ U.N. Doc. A/CONF.183/C.1/L.10, p.1; navedeno prema: William A. Schabas, *Genocide*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 109.

prihvatljivi.²⁹ Nauka međunarodnog krivičnog prava, takođe, drži nemogućim izvršenje genocida bez vrlo visokog stepena umišljaja. Rimski statut je ovo pitanje ostavio otvoreno jer se čini da je dozvolio da nadređeni odgovaraju za genocid izvršen od strane njihovih podređenih i kada nemaju nikakvu svest da je delo izvršeno.³⁰ Ovu nelogičnost najbolje uobličava Damaška kroz pitanje: **Da li je iko ikada čuo za nehatnog ratnog zločinca?**³¹ Ono što je sasvim moguće po odredbi člana 28. Rimskog statuta, nehatno saučestvovanje u krivičnom delu, krivično pravo ocenjuju kao neprihvatljivo.³²

Ima mišljenja da bi Statut trebalo da dozvoli mogućnost da se ratni zločini mogu izvršiti sa svesnim nehatom (recklessness). Ovo stoga, što je u vojnim delatnostima čest slučaj da se preuzme visoki rizik povreda zaštićenih vrednost i bez namere da se povreda zaista nanese. Ovakvi slučajevi bi mogli biti pokriveni rečenim oblikom krivice.³³ Ova mišljenja se ne mogu prihvatiti bez ostatka.

Različit sadržaj anglosaksonskih i kontinentalnih postavki oblika krivice

Naime, postoji razlika u shvatanju istih oblika krivice u različitim porodicama pravnih sistema. Umišljaj i nehat nemaju jednak obim i sadržaj u dve najveće i najvažnije porodice. Anglosaksonci prave veliku razliku između oblika vinosti, odnosno krivice, koji imaju svest i onih koji je nemaju. To je ista razlika koju kontinentalni pravnici prave između oblika krivice, odnosno vinosti, koji imaju volju i onih koje je nemaju. Granica umišljaja i nehata je drugačija kod Anglosaksonaca. Kod kontinentalaca

²⁹ Clark smatra da Statut poznaje podelu na opšti i posebni deo, ali ne određuje koji su to delovi Statuta: Roger S. Clark, *The Mental Element in International Criminal Law: The Rome Statute of the International Criminal Court and The Elements of Offences*, Criminal Law Forum, Vol 12, 2001, p. 334.

³⁰ William A. Schabas, *Genocide*, objavljeno u: Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Baden-Baden, Nomos, 1999, p. 109; Kai Ambos, *General Principles of Criminal Law in the Rome Statute*, Criminal Law Forum, 1999; Vol. 10, p. 19.

³¹ **Mirjan Damaška**, *The Shadow Side of Command Responsibility*, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 49, No 3, 2001, str. 464-465.

³² „...unutrašnja prava... ...odbacuju koncept saučesništva iz svesnog nehata, naročito za saučesništvo u umišljajnim krivičnim delima... ...instituti unutrašnjeg prava odbacuju saučesništvo zasnovano na nesvesnom stvaranju rizika rezolutnije nego saučesništvo bazirano na svesnom.“: Mirjan Damaška, *The Shadow Side of Command Responsibility*, *American Journal of Comparative Law*, Vol. 49, No 3, 2001, str. 463.

³³ Antonio Cassese, *The Statute Of International Criminal Court: Some Preliminary Reflections*, *European Journal of International Law*, Vol. 10, 1999, p. 154.

razlika se pravi na polju volje, a kod anglosaksonaca na polju svesti. Za anglosaksonske pravnike oblici vinosti odnosno krivice koji imaju svest ne mogu biti nehat. Za kontinentalca nehat su svi oni oblici vinosti, odnosno krivice kod kojih nema volje usmerene ka zabranjenoj radnji ili posledici. Iz ovoga sledi jedan jednostavan zaključak. Ono što kontinentalci nazivaju svesni nehat i ubrajaju u nehat Anglosaksonci ne smeštaju na isto mesto. Samo nesvesni nehat kontinentalnog pravnika je nehat za anglosaksonskog. Svesni nehat kontinentalnog pravnika nije nehat za anglosaksonskog.³⁴ Sa velikim oprezom može se svesni nehat kontinentalnog pravnika nazivati najnižim stepenom umišljaja za anglosaksonskog (recklessness).³⁵ Dokaz za ovu tvrdnju je Uzorni krivični zakonik kod kojeg oblici krivice za koje se odgovara bez da je posebno naglašeno jesu intention, knowledge i recklessness. Ova podela bi, na prvi pogled, odgovarala kontinentalnoj podeli na direktni umišljaj, eventualni umišljaj i svesni nehat. Ipak, ispravnije bi bilo ovu podelu uporediti sa podelom na direktni umišljaj, indirektni umišljaj i eventualni umišljaj. Negligence je oblik krivice za koji zakon mora izričito da naglasi da postoji odgovornost. Na kontinentu se odgovara za direktni i eventualni umišljaj bez naglašavanja, a za svesni i nesvesni nehat zakon mora izričito da naglasi odgovornost.

Prethodne stavove treba uzeti sa određenom merom zadržke. Glavni razlog je činjenica da i pored različitih ozakonjenja krivičnog prava koja postoje u anglosaksonskoj pravnoj celini, presude i dalje jesu izvor prava.

³⁴ „Moj mentor je okupio tri različite osobe, jednu iz Evrope... drugu iz Kine... treću iz Australije. Sve se dobro odvijalo do određene točke, kada smo saznali da negligence, tj. usporediv pojam u civilističkom mišljenju, više ni na koji način nije usporediv s tim pojmom u common law. Dogodio se prekid u komunikaciji...“: Ivan Pađen, *Rasprava*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 162; „A što se tiče nehata, nemara ili bilo čega, na subjektivnoj razini, problem je, zapravo, u tome što ovdje imamo posla s novim sustavom koji je na prvom mestu kreiran od strane common law pravnika... Mi kontinentalni pravници imamo taj problem jer smo suočeni sa tehnikama, konceptima koje ne poznajemo, nemar ne postoji u našem pravu, to je koncept između dolusa i nehata, a o tome šta nehat znači mogli bismo održati cijeli novi seminar.“: Kai Ambos, *Rasprava*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 163-164.

³⁵ Fletcher smatra da oblici krivice iz Uzornog krivičnog zakonika koji se zovu recklessness i negligence odgovaraju kontinentalnim pojmovima svesnog i nesvesnog nehata: Georg P. Fletcher, *Basic Concepts of Criminal Law*, Oxford, Oxford University Press, 1998, p. 115; U vezi sa donjom granicom odgovornosti civilnog nadređenog prema članu 28. [Rimskog Statuta] Ambos drži da je u pitanju: „Namjerna slepoća [wilfull blindness] i stoga novi standard članka 28... nalazi se između znanja i nemara“: Kai Ambos, *Problematični aspekti načela zapovjedne odgovornosti s gledišta krivičnog prava*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 54.

Takođe, treba istaći da zakoni kod Anglosaksonaca često ne sadrže odredbe oblika vinosti, ali zato daju njihove nazive.³⁶ Sudovi su prisiljeni da sami, tumačeći zakone kroz presude, daju sadržaj odredbama oblika vinosti, krivice.³⁷ Tako se dolazi do stanja da su odredbe oblika vinosti-krivice nebrojene i niko ne može sa sigurnošću tvrditi koji oblik vinosti odnosno krivice važi za koje krivično delo.³⁸ Pravo većine država u SAD zahteva za nehatno lišenje života više od običnog nesvesnog nehata, ipak nekoliko država je zakonom učinilo kažnjivim nehatno lišenje života do kojeg je došlo nesvesnim nehatom.³⁹ U isto vreme na kontinentu je sasvim normalno da se nosi odgovornost za lišenje života u nehatu, bilo svesnom bilo nesvesnom.

Anglosaksonski i kontinentalni pravnici se ne bi saglasili ni oko donje granice zajedničkog zločinačkog poduhvata.⁴⁰ Za anglosaksonskog pravnika u pitanju je najniži stepen umišljaja (recklessness). Za kontinentalnog pravnika u pitanju je najviši stepen nehata, svesni nehat.⁴¹

³⁶ Wayne R. LaFave, *Criminal Law*, West Group, Saint Paul, 2000, str. 251.

³⁷ Wayne R. LaFave, *Criminal Law*, West Group, Saint Paul, 2000, str. 251; „Odlučujući o tome koje psihičko stanje mora postojati kod počinitelja kaznenog djela, sudovi su se igrali sa velikim brojem formulacija.“: Ruth Wedgwood, *Budućnost zapovjedne odgovornosti*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 33.

³⁸ „Dakako postoje različiti pojmovi, barem u američkom pravu, koji označavaju nehat: nehat, nemarnost, bezobzirnost, svjesno izbjegavanje znanja, namjerna namjera, namjerno izbjegavanje.“: Ruth Wedgwood, *Budućnost zapovjedne odgovornosti*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 33.

³⁹ Wayne R. LaFave, *Criminal Law*, West Group, Saint Paul, 2000, podnožna napomena broj 4, str. 247.

⁴⁰ „Profesor John Willis... ..kojega sam došao pitati da mi objasni pojam sile u common law pa me ismijao. „Mi se na bavimo pojmovima, to radite vi Evropljani, mi se bavimo činjenicama!“ Bojim se da će pravnici... ..ovog dela Evrope imati velike poteškoće u nastojanju da u Haškom tribunalu, koji je velikim dijelom uređen angloameričkim common law-om, putem konceptualne analize postignu pravnu sigurnost za svoje klijente.“: Ivan Pađen, *Rasprava*, objavljeno u: *Zapovjedna odgovornost*, Hrvatski helsinški odbor, Zagreb, 2003, str. 187-188.

⁴¹ Schabas pravilno uviđa da se oblici krivice anglosaksonske i kontinentalne pravne celine ne poklapaju. Ipak, on greši kada misli da anglosaksonski oblik krivice recklessness obuhvata više stepena svesti o izvesnosti postojanja elemenata bića dela od potpune izvesnosti do svesti o mogućnosti: William Schabas, *Genocide in International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 212. Prema Uzornom krivičnom zakoniku recklessness je svesno zanemarivanje suštinskog i neopravdanog rizika da materijalni element bića dela postoji, ili da će proisteći iz postupanja izvršioca. Zanemarivanje rizika je rečnikom kontinentalnog prava svesni nehat. Problem je u tome što je prvi sledeći oblik krivice koji predviđa Uzorni krivični zakonik, knowledge, ima jako visoku donju granicu, pokriva donju granicu direktnog umišljaja, pa recklessness može da se protegne do direktnog umišljaja:

ZAKLJUČAK

Celokupan Rimski statut trpi snažan pritisak anglosaksonskih pravnih postavki koje su mu bile uzor. Član 30. ne samo da nije izuzetak već je i najbolji primer ove pojave. On, skoro, verno prenosi odredbu američkog Uzornog krivičnog zakona o oblicima krivice, i sa njom prenosi nedoumice koje pomenuti akt nije rešio.

Oblici krivice ne važe za celokupna krivična dela, već se pojedini delovi sadržaja odnose na pojedine elemente bića krivičnih dela. Ovo pravilo nije sprovedeno do kraja, tako da je kod drugog oblika krivice koji poznaje odredba člana 30. ispušten sadržaj oblika krivice upravo kod najvažnijeg elementa bića krivičnog dela-radnje. Kod posledičnih krivičnih dela ova činjenica će napraviti manje nedoumice, jer postoji određene sadržaja oblika krivice za posledicu. Kod delatnosnih krivičnih dela nema nikakvog određenja sadržaja oblika krivice što će ostaviti prostor za sva moguća tumačenja.

Iako bi bilo sasvim prirodno da stepenovano po težini prvi naredni oblik krivice, posle direktnog umišljaja, bude eventualni, to ovde nije slučaj. Nakon direktnog umišljaja dolazi, opet, direktni umišljaj. Ova tvrdnja je sigurna samo u pogledu posledičnih krivičnih dela. U pogledu delatnosnih krivičnih dela ne može se sa sigurnošću reći koji oblik krivice dolazi nakon direktnog umišljaja.

Još jednom se pokazalo da anglosaksonsko krivično pravo jasno zaostaje za kontinentalnim na polju opšteg dela krivičnog prava. Iako se ta razlika smanjuje tokom vremena putem preuzimanja kontinentalnih krivičnopравниh postavki i ideja i dalje je ona jasna i jasno vidna. Prilikom rečenog preuzimanja anglosaksonci upodobljavaju kontinentalne pravne postavke svojim ili ih izlažu njihovom uticaju na taj način da im menjaju suštinu ili zahvat.

Najbolji primer jeste upravo Uzorni krivični zakonik. Donet je 1962. godine sa jasnom namerom da se izvrši ozakonjenje krivičnog prava u SAD, što je klasična odlika kontinentalnih zakonodavaca. Pri tome su kontinentalni pravni oblici punjeni anglosaksonskim sadržajem čime im je promenjena suština. Tako je uobičajeni kontinentalni poredak četiri oblika krivice (direktni umišljaj, eventualni umišljaj, svesni nehat i nesvesni nehat) tada preuzet u četiri odgovarajuća oblika (intent, knowledge, recklessness, negligence). Novi sadržaj koji im je dat dao im je i novi domašaj.

Mihajlo M. Aćimović, *Subjektivni element krivičnog dela u Američkom pravu*, Beograd, Savez Udruženja pravnika Jugoslavije, 1966, str. 69.

Posle skoro 40 godina Rimski statut postaje mesto novog susreta anglosaksonskih oblika krivice sa njihovim prauzorima kontinentalnog porekla. Ponovno sučeljavanje pokazuje da je poređenje anglosaksonske postavke oblika krivice u članu 30. Rimskog statuta sa svojim izvorima na kontinentu skoro nemoguće. Ovaj put je iver pao daleko od klade.

*Branislav Ristivojević, Ph.D., Assistant Professor
Law Faculty, Novi Sad*

On general forms of culpability in the Rome statute

Abstract

Classification of forms of culpability, which are recognised under Article 30 of the Roman Statute, into particular notions of Criminal Law is not simple as it might seem at first sight.

This task is additionally made difficult due to limited scope of the norm, incomplete and unfinished provision of Article 30 as well as the position of the interpreter of law.

The Statute does not have any round-up definition of the forms of culpability under Article 30 although this should be a general provision common to the entire Statute. The norm of Article 30 refers only to that Article and other articles of the Statute may prescribe forms of culpability. There is no statutory barrier to other articles of the Statute determining the forms of culpability and that has been done on a number of places. In this way, the meanings of several different forms of culpability, which have similar or the same names, are being confused. It should be pointed out that the only forms of culpability given the real tenor are those contained in Article 30. However, one can make only assumptions about the content of all the others.

In the process of legal norm-setting the Anglosaxon character is clearly recognised in underdeveloped and ambiguously defined norm. Comparison with some classical texts from Anglosaxon criminal law, such as the Model Penal Code, explicitly leads to that conclusion. One of the most evident merits of the Model Penal Code which was transferred to the Statute pertains to different determination of the content of forms of culpability according to distinctive elements of guilty knowledge.

If, in the process of interpretation, the norm is examined from different aspects, this results in different outcomes. Should the norm be examined from the Anglosaxon legal point of view, we have one outcome and if we adopt the continental approach, the other.

As a result, the basic postulate of the paper, according to which the first form of culpability recognised by Article 30 is a intent (*dolus directus*) and the second one is a knowledge (*dolus eventualis*), has been disputed. It has relied on logical interpretation of the Statute which lays down that the degree of culpability following the intent, according to its severity, is the knowledge.

The first form of culpability considered in Article 30 is certainly intent, however the second one cannot be exclusively classified under the knowledge. Those views which exclusively classify it into the first or second form of culpability are not acceptable.

The most appropriate solution seems to be the one which takes into account that the Statute recognises conduct and result criminal offences. Different content of the second form of culpability of Article 30, with regard to different elements of guilty knowledge, may leave room for different conclusions. With respect to result criminal offences, it is undisputable that the second form of culpability of Article 30 pertains to direct intent. Regarding the conduct criminal offence, Article 30 does not have any clear stipulations so that both intent and knowledge are possible.

Even though Article 30 does not make any references to negligence as the form of culpability, which may result in criminal offences set down in the Statute, the negligence is recognised by several doctrines the most important of which is command responsibility. By virtue of command responsibility, the same significance may be attached to negligence in the Roman Statute as to the intent. Therefore, it seems that, by an oversight, the Statute drafter failed to provide the definition of negligence in Article 30.